

Metàfora i ecologia

La metàfora no és només una figura retòrica; *sensu lato*, és l'eina més potent per construir el pensament simbòlic. Es basa en l'analogia: un mot que expressa literalment una cosa s'utilitza per manifestar-ne una altra que té una certa semblança amb aquella; per tant, serveix per crear nous significats. Totes les ciències, en crear nous coneixements, usen la metàfora per sistema, però l'ecologia, basada sobretot en la síntesi, és especialment metafòrica.

En lloc del famós *cogito ergo sum* (penso, per tant existeixo) de Descartes, potser hauríem de dir *loquor ergo cogito* (parlo, per tant penso). Les paraules són eines que serveixen alhora per comunicar i per estructurar el pensament. La capacitat de raonar està estretament lligada a l'aparició del llenguatge. Les primeres paraules van sorgir amb significats concrets i només més endavant es van començar a utilitzar de manera metafòrica per designar conceptes abstractes.

Un parell d'exemples propers, els trobem en el món clàssic grec. Quan estudiem o llegim els diàlegs de Plató, topem sovint amb el terme *matèria*. Plató no disposava d'un terme abstracte adequat per referir-se a la substància de què són fetes les coses i l'anomenava *xýlon*, literalment 'fusta' de les coses.¹ Els llatins van traduir *xýlon* per *materia*, i posteriorment el terme va derivar en dos significats diferents que en algunes llengües llatines, com el castellà, encara conserven l'arrel comuna: *madera* per al significat concret i *materia* per al significat abstracte. També en el grec trobem *ánemos*, terme que originalment significava 'vent' o 'aire', i que hem recuperat en neologismes com *anemòmetre*. El terme anàleg llatí, *animus*, indicava la respiració, pel fet d'introduir aire als pulmons, i d'aquí el terme *animal*, entès com a 'animat', és a dir, 'ésser que respira'. Però aviat *animus* va prendre el significat metafòric i metafísic que té avui: l'ànima, el principi vital separat del cos. Tant l'*ànima* com la *matèria* són metàfores de la fusta i del vent. Són conceptes abstractes que ens hem inventat a partir de la me-

tàfora i posteriorment els hem atribuït una existència real, els hem convertit en cosa en un procés anomenat *reificació*.

Què té la metàfora que és tan potent? Segons la definició canònica, una *metàfora* és una modificació de l'entitat d'una paraula que hom fa quan la utilitza per expressar un significat que s'aparta del seu significat literal. L'etimologia ens dóna un cop de mà. Etimològicament, el prefix grec *metá-* indica canvi de lloc, de forma, de condició o situació més enllà, per exemple, *metafísica* significa 'més enllà de la física'; *metafites*, 'més enllà de les plantes', és a dir, 'plantes superiors'. D'altra banda, el sufix, també grec, *-phóros*, significa 'portador'; per exemple, *mamífer* és l'animal 'que porta mames', i *conífera*, l'arbre 'que porta conus o pinyes'. Etimològicament, doncs, una *metàfora* seria 'portar [el significat] més enllà'. L'essència de la filosofia sempre ha estat portar el significat més enllà. I, a partir del segle XVII quan, amb la Il·lustració i pensadors com Descartes, la filosofia i la ciència es van segregar, ambdues disciplines van continuar portant sistemàticament el significat més enllà. Vegem-ne alguns exemples en ciència.

Quan Carl Linnaeus va publicar la desena edició del *Sistema Naturae*, va tenir l'encert d'incloure la nostra espècie i ens va batejar com a *Homo sapiens*, l'home savi'. *Homo* és el terme amb què els romans anomenaven els humans, i comparteix arrel amb *humus*, la part més superficial i fèrtil del sòl. L'origen d'aquesta associació es remunta als pobles indoeuropeus i a la distinció religi-

osa que feien entre els déus immortals, d'origen celeste, i els éssers humans, mortals i d'origen terrenal. Linnaeus, segurament sense saber-ho, va batejar-nos amb un terme metafòric. No solament venim de la terra sinó que, a més, som terra.

L'ecologia, com que és sintètica, és una de les ciències més metafòriques. El mateix terme *ecologia* ja és una metàfora. *Eco*, és un derivat del terme *oikos*, que en grec vol dir 'casa', i *logos* en grec significa 'llenguatge', 'estudi' o 'ciència'. L'ecologia és, per tant, l'estudi de la casa. Quina casa? Doncs, òbviament, la nostra casa metafòrica que són els sistemes naturals. I per entendre aquests sistemes naturals des de diferents perspectives vam idear un conjunt de metàfores: Gaia, que concep la biosfera com una mare, un superorganisme autoregulat; el vol de la papallona i l'huracà per explicar el caos determinista de molts sistemes ecològics; la lluita per la supervivència, per explicar alguns mecanismes de l'evolució darwiniana, o la teoria de la informació de Margalef, que aplica a l'ecologia conceptes de periodisme. Més enllà encara tenim l'*ecologisme*, un conjunt heterogeni de corrents ideològics, que pretenen assolir un nou ordre social basat en una visió no antropocèntrica del cosmos. Aquesta visió ha impulsat una *metametaforització*. Ara el terme *eco* no solament designa la casa i els sistemes naturals, també designa tot allò que és ambientalment respectuós.

La metàfora ens porta més i més lluny i no ho fa de qualsevol manera. Una part important del seu poder prové del fet que la trobem irresistiblement estètica. És com una navalla suïssa ben peculiar: d'una banda, aporta tota mena d'estrils per polir, esmolar i aguditzar el nostre enginy creatiu; de l'altra, ofereix una àmplia gamma d'espàtules, paletines i pinzells per embellir-lo. La condició humana es deixa pel coneixement i la bellesa. |

Figura 1. El jardí de les delícies del pintor holandès Hieronymus Bosch (1453-1516) és una metàfora sui generis del paradís terrenal. La mossegada a la poma ens va capacitar per a la metàfora i va permetre el pas del Paleolític al Neolític.

1. Per això actualment en molts productes químics destinats a tractar la fusta hi apareix el terme *xilo-*.